

BIOÈTICA EN REPRODUCCIÓ HUMANA

VICTÒRIA CAMPS

Departament de Filosofia, Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Els espectaculars avenços de la ciència i de la tecnologia durant el segle xx fan que els filòsofs es trobin amb una nova disciplina, la bioètica, que els obliga a parlar i debatre sobre un camp que desconeixen. Per una altra banda, els científics es veuen obligats a fer-se preguntes filosòfiques que queden fora del seu àmbit d'interès més immediat. En una conferència és impossible tractar tots els temes ètics que planteja avui dia la reproducció humana. Voldria, però, desenvolupar una tesi que crec que és bastant compartida per tots els filòsofs de la moral que es plantegen qüestions com la reproducció humana. I és que l'ètica convencional sobre la vida i la mort avui dia ha quedat desfasada.

Aquesta tesi és bastant arriscada i pot interpretar-se de manera no gaire correcta. L'ètica s'ha d'anar adaptant als temps i pot anar canviant a mesura que canvien les exigències de les noves tecnologies o les necessitats de les persones. Per tant, en ètica no hi ha principis ni veritats absolutes. L'adaptació als canvis, però, cal fer-la dintre d'uns límits i d'un ordre, perquè els valors fonamentals de l'ètica —la dignitat humana, la llibertat i la justícia— no canvien. Allò que canvia és l'apreciació que podem fer-ne de cadascun. I sobretot canvien els drets —un concepte més jurídic que no ètic— que se'n deriven.

Com s'entenen avui la llibertat i la dignitat humana? Com s'entén la vida, ara que ja no es parla només de «vida», sinó de «qualitat de vida»? Són conceptes que van canviant, perquè l'època és diferent, i els problemes també són diferents. De tota manera, és més fàcil dir que la nostra manera d'apreciar i valorar la realitat va canviant que no pas actuar d'acord amb el canvi. El nostre pensament ètic és un pensament que deriva bàsicament del cristianisme, del judeocristianisme, i de la modernitat, de la il·lustració. Tant el judeocristianisme com la il·lustració proclamen la santedat o la sacralitat de la vida humana com un absolut. Això s'ha convertit en certa manera en una mena de prejudici. Em refereixo a «prejudici» en el sentit etimològic de la paraula: un judici previ al raonament, que pot impedir de pensar i argumentar d'una manera racional davant dels fets i davant dels problemes. Aquesta sacralitat de la vida humana té una explicació. Des del punt de vista del cristianisme, l'autor i creador de la vida és Déu. Per tant, se'l considera amb propietat sobre la vida, i es considera també que ningú no té dret a disposar ni de la seva vida ni de la vida d'altri.

Des del Renaixement s'ha intentat secularitzar aquesta idea, que durant tota l'edat mitjana havia imbuït el pensament occidental cristià. S'intenta secularitzar el pensament posant la persona humana en el centre de l'univers. Kant parla de la revolució copernicana que es produeix en la filosofia, i pren Copèrnic com un exemple d'una altra revolució, que es produeix en l'astronomia. Copèrnic pensa que cal admetre que el centre de l'univers és el Sol i no la Terra. En filosofia, es produeix un canvi similar, que és admetre que el centre del pensament és la persona humana. Aquesta afirmació avui dia sembla òbvia; és un fet, però, sobre el qual no s'havia reflexionat prou. El pensament és bàsicament antropocèntric. Això vol dir que afecta la manera d'explicar el coneixement i la manera d'explicar la moral. El coneixement humà no és únicament passiu; els humans, a més de percebre sensacions i imatges de l'exterior, les ordenen i elaboren. Avui dia podem prendre els ordinadors com a model per explicar aquest fenomen; l'ésser humà és com una computadora que aplica la realitat de l'exterior al seu sistema operatiu. Per tant, és alhora actiu i passiu; rep imatges de l'exterior i al mateix temps està creant la realitat —la seva realitat— d'acord a unes regles internes. Això mateix ho fa amb la moral, que no ve «de dalt», d'un ens exterior, que seria un déu. Tampoc ve d'una naturalesa humana que no se sap ben bé què és, però que durant molt de temps s'ha considerat com una llei natural que cal anar descobrint. La llei moral la crea el mateix ésser humà. No la crea, però, de manera arbitrària, perquè aleshores seria caòtic, sinó que la crea a partir d'un element que és comú a tots els humans: la raó. Kant creu que aquesta facultat és en certa manera un substitut de Déu que forçaria tothom a pensar moralment de la mateixa manera. Aquest pensament de Kant recolza en el sentiment de la transcendència de Déu, que no l'abandona del tot. Això es fa palès sobretot quan Kant exemplifica el que primer ha expressat d'una manera molt abstracta; per exemple, que una de les lleis morals que la raó ens imposa és la prohibició del suïcidi o la declaració de la seva immoralitat. Afirmar que el suïcidi mai no pot ser moralment acceptable perquè no pot ésser racional. I considera que no pot ésser racional perquè és incoherent amb la mateixa concepció de la vida. Per a Kant, és il·lògic dir que el suïcidi és permès moralment, perquè tots els humans tenim l'instint de conservació de la vida, que és contrari a la imposició d'una norma moral que en permeti la destrucció.

Amb això veiem que, tot i el canvi de paradigma, la moral no ve d'una revelació divina, sinó que emana, com diu Kant, de l'interior del cor humà. Tanmateix, les característiques bàsiques de la moral kantiana són similars a les d'una moral amb fonament transcendent. Una d'aquestes característiques és la «sacralització» de la vida; intentar justificar moralment la destrucció de la vida és incoherent i mancat de raó. Avui dia això ha canviat. El canvi actual té tres característiques fonamentals, que són en certa manera el marc moral que ens ha de servir per enfrontar els problemes de la bioètica: l'autonomia, el desenvolupament científic i tecnològic, i el concepte de salut.

LA LLIBERTAT I L'AUTONOMIA INDIVIDUALS

La llibertat i l'autonomia individuals són components essencials de la vida humana. Kant ja va propugnar aquesta necessitat. Tanmateix, les seves afirmacions morals no el mostren partidari d'una autonomia acceptada de manera radical. Si més no, si entenem l'«autonomia» com a la capacitat de decidir lliurement sobre el cos i sobre l'existència humana, i d'escollir la forma de vida que volem. Això és l'autonomia, i això és també la llibertat.

Aquesta idea, que portava Kant a considerar immoral el suïcidi, actualment s'entén d'una manera diferent. Avui dia no gosàriem dir d'una manera tan clara que el suïcidi sempre és immoral; per això la bioètica es planteja qüestions com ara l'eutanàsia. Avui posem en dubte aquelles idees perquè entenem que l'eutanàsia pot ser una manera de realitzar i d'afirmar l'autonomia i la llibertat. No es tracta només d'una convicció individual, sinó que està ja recollida en la constitució de molts països, que accepten la llibertat individual, entenent la llibertat com un valor fonamental. Les lleis també recullen aquesta idea. N'és un exemple la llei general de sanitat, que, en l'article 10, diu, entre d'altres punts, que cal respectar la dignitat i la intimitat de les persones; que s'ha de donar informació sobre el sistema sanitari perquè les persones puguin escollir el que volen, i que les persones malaltes tenen dret a rebutjar el tractament que se'ls proposa.

Parlant de la reproducció, un filòsof de conviccions utilitaristes proposa de modificar alguns dels manaments antics, que ens han arribat com a herència del cristianisme i de la modernitat, per altres manaments més adequats a la manera actual d'entendre el valor de la vida. Entre d'altres canvis, aquest filòsof creu que avui dia l'antic manament que deia «creixeu i multipliqueu-vos» cal substituir-lo per «porteu fills al món, només si són desitjats».

DESENVOLUPAMENT CIENTÍFIC I TECNOLÒGIC

En segon lloc, el desenvolupament de les noves tecnologies: la biomedicina o l'aplicació de la biotecnologia a la terapèutica per combatre malalties humanes qüestionen cada cop més un prejudici segons el qual allò que és natural és superior a allò que és artificial. Tanmateix, què hi ha que sigui absolutament natural? Potser no res. Perquè tot, si més no, porta uns noms; el mateix llenguatge ja és una convenció. Seguim mantenint, però, aquesta dicotomia, entre «natural» i «artificial». Tot allò que és natural té una aureola de qualitat superior, que és afavorida per la societat de consum. Ens diuen que els teixits i els aliments naturals són millors, i es fomenten activitats com el turisme rural, tot intentant d'enlluernar els consumidors, imbuint-los la idea que tot això és millor que no pas allò que és creat i produït artificialment.

A la base d'aquest prejudici, que és clarament reaccionari, hi ha la por a la tècnica com una cosa externa als humans, i que amenaça l'essència humana. Suposant que sapiguem què és l'essència humana, que de fet no sabem què és. Per tant, afirmar el valor de la vida com un valor absolut implicaria saber què vol dir la vida humana.

CONCEPTE DE SALUT

El concepte de salut també ha variat al llarg del temps. Avui dia, la salut ja no es considera només l'absència de malaltia, sinó que és un concepte molt més ampli. Pensem en la definició que en fa l'Organització Mundial de la Salut, com un estat de benestar, físic, psíquic, social i econòmic. És una definició més àmplia que la que va sorgir del Desè Congrés Metges i Biòlegs de Llengua Catalana (Perpinyà, 1976): «aquella manera de viure que és autònoma, solidària i joiosa». S'ha dit que l'estat de benestar total que proclama l'OMS només pot identificar-se amb l'orgasme; amb això s'hauria de pensar si les definicions oficials són

sempre les adequades per prendre com a guia en la pràctica. De fet, aquest concepte més ampli de salut fa que estats que abans no eren considerats patològics, com ara la infertilitat, ara ho siguin.

PRINCIPIS DE LA BIOÈTICA

La conseqüència d'aquests tres punts és una idea expressada pel filòsof Ronald Duorking, que és dels qui tracta millor el problema de la vida i de la mort en el context de la bioètica. Cal acceptar la idea que, en principi, la vida és millor que la mort. Tanmateix, això no és un principi absolut; no sempre es compleix. Expressada així, aquesta idea és millor que com ho fa Peter Singer, que diu que hem d'acceptar que no totes les vides valen igual. Aquesta manera d'expressar-ho pot ser més perillosa, sobretot des del punt de vista legal. En canvi, declarar que la vida és millor que la mort és un punt de partida vàlid per a la bioètica i per a la filosofia. Avui dia cal distingir entre la vida d'una persona i la vida d'un embrió; entre el deure de salvar vides individuals i el deure de solidaritat amb altres vides presents i vides futures. En afirmar que no hi ha principis o valors absoluts no es nega l'existència de cap valor; no es pot, però, judicar cada valor per separat, sinó en relació amb molts d'altres. A més, de vegades cal sacrificar alguns valors a favor d'uns altres. I tot i que ens dolgui sacrificar-los, és possible que no hi hagi més remei que fer-ho; cal determinar què té prioritat en cada moment. Avui dia, el principi que proclama el valor a la vida, ha de ser considerat segons les conseqüències que té si el mantenim d'una manera inflexible i rígida.

El filòsof Max Weber intenta combinar els dos models actuals d'ètica: l'ètica de principis i l'ètica de la responsabilitat o de les conseqüències. Weber afirma que el polític no pot fer política si parteix d'una ètica de principis rígida. Un pacifista a ultrança, per tant, mai no podrà ser un polític. Això no vol dir que cal abandonar els principis, ni que els principis hagin de veure's també segons les conseqüències de la seva aplicació.

Considerem les conseqüències de mantenir d'una manera inflexible el valor absolut de la vida. En sorgeixen molts dubtes. Què significa defensar la vida absolutament, tant si és la vida d'una dona que vol tenir fills com si és la vida d'un embrió? Amb quin conflicte irresoluble ens trobem i on pot abocar-nos aquest conflicte? Quines conseqüències pot tenir per a la vida d'altres persones que pateixen malalties o deficiències el fet de respectar, per exemple, la vida de l'embrió com si fos la vida d'una persona ja existent i feta? Quines conseqüències poden derivar-se de deixar de fer alguna cosa que pugui beneficiar altres persones? Quines conseqüències pot tenir també per al progrés de la ciència, o per al progrés de la humanitat?

APLICACIÓ DELS PRINCIPIS DE LA BIOÈTICA A LA REPRODUCCIÓ HUMANA

Si intentem aplicar tot això a les tècniques de reproducció humana, reapareix un mateix problema ètic. La infertilitat és una causa clara d'infelicitat per a les persones que la pateixen, i el seu tractament no té un cost excessiu. La seva finalitat és bona; es pot procurar un bé a unes persones, sense arriscar massa ni provocar danys moralment inacceptables. Podria considerar-se moralment inacceptable el menysteniment de la justícia global: mentre que

en els països en vies de desenvolupament hi ha encara nens que moren de fam, en els països rics aquest problema no existeix, sinó que el problema és aconseguir que neixin nens d'aquelles mares o pares que són infèrtils. És un problema de justícia que ni tans sols ens plantejem.

Si s'accepta que la finalitat de la reproducció artificial —que és el tractament de la infertilitat— és un bé, considerem si aquest tractament pot causar danys inacceptables des del punt de vista moral. La producció excessiva d'embrions per tal de garantir l'eficàcia de la transferència a l'úter de la dona és un tema de debat freqüent en bioètica, i aquell per al qual es demana amb més força una llei. Què fer amb els embrions no transferits, atès que hi hauria la possibilitat d'utilitzar-los per a la recerca i obtenir-ne beneficis diferents dels pensats en principi? I tenint en compte que es produeixen més embrions dels necessaris, és possible moralment, triar, seleccionar i implantar-ne els millors? Són preguntes que deriven d'una definició d'embrió que el considera una vida en potència que mereix tant de respecte com qualsevol altra vida.

El 1984, el govern del Regne Unit va publicar un informe oficial titulat *Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilization and Embryology*, preparat sota la direcció de la Prof. Mary Warnock, per la qual cosa es coneix com informe Warnock. Aquest informe, que va ser pioner en el tractament d'aquesta qüestió, assumia aquesta potencialitat de vida de l'embrió i afirmava l'objecció a l'ús d'embrions humans per a la recerca pel fet que cadascun d'ells és un ésser humà en potència. Considera que destruir l'embrió o emprar-lo per a una finalitat diferent de la reproducció és una violació del dret a la vida, una transgressió de l'imperatiu categòric que ordena tractar la vida humana sempre com un fi i mai només com un mitjà. Què vol dir, però, que l'embrió «és una vida en potència»? La vida comença amb la formació dels gàmetes (el principi gamètic), mentre que la vida personal comença amb l'embrió, amb la concepció (el principi zigòtic). Hauriem de dir, en canvi, que l'embrió comença a ser persona després de les primeres 18 setmanes de gestació.

De teories sobre el moment d'inici de la vida, n'hi ha per a tots els gustos, la qual cosa vol dir que no n'hi cap de satisfactòria. A més, cap d'elles és una teoria científica, perquè responen a una pregunta que no és una pregunta científica, sinó metafísica, agafant la idea de Popper, que una teoria científica ha de ser «falsable». La resposta tampoc no és una resposta científica, sinó moral. No és una qüestió d'un fet, sinó d'un valor; del valor que volguem atorgar a l'embrió. Nosaltres, éssers racionals i creadors de l'autonomia moral, decidim el valor que atorguem l'embrió. En dir «nosaltres», no em refereixo a cadascú subjectivament, sinó que prenc el sentit més kantian, més modern i més il·lustrat de la paraula. Nosaltres, com a comunitat, tenint en compte la història, i tenint en compte el futur de la humanitat.

BIOÈTICA I EXPERIMENTACIÓ AMB EMBRIONS

Nosaltres decidim la manera de valorar l'embrió. Quin valor li hem de donar que ens permeti utilitzar-lo, per exemple, per salvar altres vides, que no ofereixen dubte sobre el seu estatus de vides humanes, o per aconseguir que dones infèrtils puguin ser mares. Nosaltres decidim si el valor de la solidaritat, de la salut com benestar psíquic i no sols físic, han de contribuir a relativitzar el valor que la vida humana sense distincions va tenir en altres

èpoques. Ara bé, el problema no s'acaba intentant relativitzar el valor de la vida humana aplicada a l'embrió, i dient «no és el mateix». El fet que el dret a la vida de l'embrió no sigui similar al que té una persona no vol dir que no calgui protegir-lo. Si no acceptem algunes derivacions de la definició de l'embrió com a vida humana en potència, estem obrint la porta a l'ús de l'embrió per a altres finalitats diferents de la reproducció humana. Ara s'obre la porta a l'ús d'embrions per a l'experimentació i la recerca. Podem qüestionar-nos si aquesta opció és legítima. Si la finalitat que busquem en aquest ús dels embrions representa un bé per a la humanitat o un bé per a l'individu, per a la persona, per què no hauria de ser legítima? L'única raó per prohibir l'experimentació amb embrions és la preservació del mateix embrió, és a dir de la vida humana com a absolut. Tanmateix, si diem que no hem de donar a l'embrió el mateix valor que donem a altres formes de vida, quin valor ètic pot tenir la seva preservació?

Un cop més, el valor absolut donat a la vida ens impedeix veure l'experimentació com una activitat moralment acceptable. Si, al contrari, ens alliberem d'aquest principi absolut i veiem la investigació com una contribució al progrés de la ciència, a la cerca de terapèutiques per combatre malalties incurables avui dia, no trobarem cap objecció moral contra l'ús de l'embrió per a finalitats experimentals. Aquesta argumentació acostuma a tenir una rèplica constant que és que l'experimentació amb embrions pot tenir finalitats diferents de les terapèutiques, finalitats purament econòmiques.

És la mateixa rèplica que posa en qüestió la legitimitat moral de la selecció embrionària o de l'enginyeria genètica en la reproducció humana. Quina seria la finalitat de seleccionar o d'intervenir en els gens? La tècnica per ella mateixa no és bona ni dolenta, ni moral o immoral; allò que dóna moralitat —«eticitat»— a la tècnica, és la seva finalitat. I el mateix passa en el cas del clonatge. Per què es fa, per millorar els individus o per millorar l'espècie? El fantasma de l'eugenèsia plana com una possibilitat temptadora i perillosa.

No se sap on poden dur aquestes noves tècniques, i hi ha el perill que s'emprin de manera perversa. Això pot abocar a refugiar-se en la teoria del precedent perillós, que consisteix a no fer mai res de nou, ni tan sols el que seria correcte en aquell moment, per por que algú en el futur, immediat o llunyà, empri aquesta nova tècnica amb finalitats perverses. La vida és un valor fonamental. Tota pràctica que es faci per millorar-la hauria de considerar-se positiva. Sovint, però, no es té clar què significa o què ha de significar millorar la vida. Aquesta és la pregunta ètica bàsica.

MILLORAR LA VIDA

En relació als humans, obtenir criatures sanes físicament i psíquicament es millorar la vida. Com també ho és obtenir-les intel·ligents i amb bon caràcter, i amb uns determinats trets físics. En ambdós casos hi ha una millora, però el valor que tenen no és el mateix. És aquí on cal extremar els controls i determinar quines són les finalitats moralment acceptables.

Els dilemes morals de la reproducció humana van més enllà del problema sorgit sobre el destí dels embrions sobers en la reproducció assistida. Tanmateix, aquest problema és el que més atenció rep per part dels professionals dedicats a la bioètica. Les noves tecnologies

de la reproducció permeten escollir com i en quin moment tenir fills. Parelles homosexuals, mares menopàusiques, mares de lloguer i fecundació *post mortem*, són possibilitats que, si en algun cas encara no és tècnicament possible, ho acabaran essent. Els problemes van proliferant a mesura que hi ha noves possibilitats. I també apareixen nous drets, perquè actualment l'ètica se centra en els drets: dret a conèixer la identitat del pare o mare genètic; dret a ser pare o mare en qualsevol moment de la vida, i en qualsevol circumstància; dret de l'embrió a néixer; dret dels pares o donants a la propietat dels gàmetes, a la propietat dels embrions, o la propietat dels fills resultants de la fecundació; drets dels fills a saber quina és la seva identitat real.

Al mateix temps, i com a conseqüència del coneixement adquirit sobre la possibilitat d'intervenir en la prevenció de possibles malalties, es desenvolupa l'anomenada medicina defensiva, que es va introduint i va distorsionant les finalitats primigènies de les tècniques reproductives. Tot això ha sorgit als Estats Units. En aquell país, els processos legals de fills que denuncien els seus pares per un naixement injust o una vida injusta, sembla que ja no tenen aturador. Els gabinets jurídics han trobat una via per al seu treball en la medicina defensiva, fins al punt que és possible trobar un anunci en un diari que digui: «Si vostè té un fill amb deficiències psíquiques, digui'ns a quin hospital va néixer i buscarem el culpable.»

Tot això distorsiona la finalitat de la medicina i afecta també la bioètica, no només en el camp de la reproducció humana, sinó en tots els àmbits de la medicina i la biologia. El dret que propugna la medicina defensiva, és a dir, el dret dels usuaris a protestar, a denunciar els professionals de la sanitat per qualsevol defecte que s'hagi pogut produir, és un dret sense matisos. La finalitat primigènia de la medicina, que era aconseguir el benestar físic i psíquic de les persones, queda substituïda per la cerca de l'èxit i l'eficàcia de les intervencions terapèutiques. Cal establir un diàleg entre les parts implicades, tot procurant que imperi, per sobre de tot, el sentit comú, que és una altra manera d'anomenar l'ètica, o la racionalitat.

L'AUTOREGULACIÓ SOSTINGUDA

La bioètica sempre tindrà problemes per resoldre; sempre n'aniran sorgint de nous. Per solucionar-los caldrà combinar una legislació prudent i una autoregulació sostinguda. Avui dia, que es parla tant de sostenibilitat, caldria parlar també de la sostenibilitat en l'autoregulació, que és un concepte recent. Normalment, quan sorgeix un nou problema, es demana algun tipus de regulació; es diu que hi ha un buit legal, i que cal actuar per resoldre'l. D'altra banda, sol haver-hi reticències a acceptar la legislació, perquè estableix limitacions, i es desitgen més espais de llibertat i més autonomia. Tanmateix, legislació i autoregulació són dos aspectes fonamentals d'aquesta situació. El fet que hi hagi una regulació no treu responsabilitat a les persones en l'aplicació la llei. El problema no es resol amb una bona legislació, sinó se sap aplicar; i de fet, és molt més difícil aplicar bé la llei que legislar bé. Aristòtil va parlar de la importància de la prudència (la fronesi), que pot entendre's també com a un tipus de saviesa que permet veure i valorar les coses abans d'actuar; és també la capacitat d'aplicar bé la llei, de fer el que calgui en cada moment. La norma sempre és general, però les diferents situacions són singulars. L'aplicació de la norma a cada cas concret és una qüestió de llibertat personal, de creació i d'adaptació, que ve donada pel propi criteri i és un tipus de coneixement pràctic que cal anar cultivant.

Regular-ho tot és impossible i, a més, no és recomanable. En primer lloc, perquè la regulació no respon a proves estrictament científiques, que n'hi ha molt poques. Més aviat respon a interessos econòmics i corporativistes, i a pressions socials. A més, la legislació sempre introdueix una rigidesa que acaba essent negativa tant per a l'avenç de la ciència com per al progrés humà. L'esmentat informe Warnock és un document pioner per la influència que ha tingut en l'elaboració d'altres informes generals que s'han fet posteriorment sobre el mateix tema en altres països. Aquest informe diu que, en recomanar una determinada legislació, estem recomanant un tipus de societat que tots puguem admirar i lloar, tot i que, detalladament i individualment, podríem preferir una societat diferent. La llei mai no és del gust de tothom, i això és bo per a la mateixa llei; vol dir que, en legislar, s'han tingut en compte molts punts de vista diferents i que la llei que n'ha sortit no és de ningú, essent, però, de tothom. És a dir, legislar és voler la millor societat, tot i que individualment es pot pensar que la millor societat potser seria una altra diferent de la prevista per la llei.

L'esmentat informe Warnock també afirma que, dins dels límits de la legislació, hi ha espai per a regles morals diverses, fins i tot més rígides que les que marca la mateixa llei. Allò que és permisible legalment ha de veure's com el mínim requeriment d'una societat tolerable. La qüestió última que ens plantejem és: quina mena de societat podem lloar i admirar? En quina mena de societat voldríem viure amb la consciència tranquil·la? Aquesta és la finalitat. Mary Warnock va rebre bastantes crítiques d'altres filòsofs. Li van retreure, sobretot, que l'informe fos massa feble, que no acabés de prendre partit, que busqués per sobre de tot la conciliació de les parts. Jo em pregunto si es pot fer d'una altra manera, sense imposar un punt de vista, que és el punt de vista d'uns quants, per sobre dels altres. En una societat democràtica, defensora del pluralisme i de les llibertats, cal buscar la conciliació de les parts, és a dir, allò que pugui satisfer tothom.

CONCLUSIÓ

Si bé és cert que l'estat social està obligat a protegir la vida, també té l'obligació de protegir una vida en llibertat i de qualitat. La biotecnologia pot emprar-se per dignificar i humanitzar la vida de les persones, però també pot servir per degradar la vida humana. Aquest temor que produeix la tècnica no és nou; és tan antic com la mateixa filosofia. Només cal recordar el mite de Prometeu, el personatge que va ser castigat per robar el foc dels deus i donar-lo als humans. Donar el foc als humans era donar-los poder per construir i per destruir. Aquesta possibilitat que tenim els humans de construir i destruir, és a dir, de fer el bé i també de fer el mal, ens permet i ens força a parlar d'ètica i de llibertat.

Per acabar, vull recordar la definició d'ésser humà que a mi m'agrada més, que és la de Pico de la Mirandola: *homo est quodam modo omnia*, l'home és d'alguna manera totes les coses. És a dir: l'ésser humà, la humanitat, no està predeterminada per ser d'una manera o d'una altra; nosaltres decidim què volem ésser en el present i què voldrem ésser en el futur.